

Volum coordonat de
Violeta Enea

INTERVENȚII
PSIHOLOGICE ÎN ȘCOALĂ
Manualul consilierului școlar

Prefață de Adriana Băban

POLIROM
2019

Cuprins

<i>Prezentarea autorilor</i>	9
<i>Prefață</i> (Adriana Băban).....	19
<i>Cuvânt-înainte</i> (Violeta Enea).....	21

Partea I

Particularitățile consilierii școlare

Istoricul consilierii școlare și rolul consilierului în școală (Gianina-Ana Massari).....	25
Planificarea activității la cabinetul de asistență psihopedagogică – elaborarea programului comprehensiv de consiliere școlară (Violeta Enea).....	43
Consilierul școlar, consultant al părinților și al cadrelor didactice (Alexandra Maftעי, Violeta Enea).....	60
Managementul comportamentelor disruptive în clasa de elevi (Nicoleta Laura Popa, Emilia Pascal).....	80
Evaluarea elevilor : tipuri de instrumente și necesitatea cunoașterii DSM (Anca Dobrean, Costina-Ruxandra Păsărelu).....	91
Fișa de caracterizare psihopedagogică și redactarea rapoartelor de evaluare psihoeducaționale (Nicoleta Rogoz).....	118
Medierea conflictelor în școală (Andrei-Lucian Marian).....	127
Consilierea de grup (Daniela Marinescu).....	137
Responsabilitatea și provocările profesionale în consilierea școlară : probleme etice (Cornelia Măirean).....	151
Cercetarea în consilierea școlară (Loredana Diaconu-Gherasim).....	161

Partea a II-a

Consiliere individuală pe termen scurt

Abordările cognitiv-comportamentale în școală (Oana David).....	173
Terapia rațional-emoțională și comportamentală (REBT) (Adrian Opre, Bianca Macavei, Dana Opre).....	186
Abordările centrate pe soluții în școală (Alina Ionescu-Corbu, Ion Dafinoiu).....	198
Terapia familiei (Maria Nicoleta Turliuc).....	208

Partea a III-a

Programe de intervenție în școală validate științific

Prevenirea tulburărilor de comportament (Alexandra Zancu, Violeta Enea).....	225
SELF KIT: program de consiliere rațional-emoțională și comportamentală (Adrian Opre, Ramona Buzgar)	242
Intervenții pentru îmbunătățirea performanței academice (Simona Butnaru)	254
Programe de intervenție pentru depresie (Diana-Mirela Căndea, Samuel Bud).....	265
Intervenții pentru diminuarea absenteismului școlar (Marinela Carmen Grigore)	276
Programul de intervenție prin educație rațional-emoțională pentru diminuarea agresivității (Simona Trip)	300
Program de îmbunătățire a cunoștințelor despre sănătatea mintală a adolescenților : prezentarea <i>Ghidului de sănătate mintală pentru liceu</i> (Alina Ionescu-Corbu, Ion Dafinoiu, Stan Kutcher)	314
Educația <i>Da, Poți, Reușești !</i> – un program de dezvoltare a abilităților sociale și emoționale la elevi (Anca Doborean, Costina-Ruxandra Păsărelu, Michael E. Bernard)	321

Partea a IV-a

Consilierea în situație de criză

Principiile consilierii în situație de criză (Mihai Marian)	333
Bullying și cyberbullying (Georgeta Pânișoară, Ruxandra Chirca).....	343
Adaptarea la pierdere/doliu (Camelia Soponaru).....	354
Suicidul – prevenție, intervenție (Carmen Domnica Coteș).....	364
Adolescenți LGBTQ (Tudor-Ștefan Rotaru)	374
Consilierea elevilor cu părinți divorțați (Carmen Hortensia Bora)	387
Eșecul școlar (Otilia Clipa, Diana Sînziana Duca)	395
Consilierea elevilor dependenți de tehnologie (Ioana Podina).....	409
Abordarea copiilor cu probleme de sănătate (Daniela Ionescu, Claudia-Iuliana Iacob).....	421
Intervenția consilierului școlar în cazul violului (Laura-Elena Năstasă)	434
Consilierea copilului expus situației de abuz (Ingrid Dănilă, Diana Tăut, Adriana Băban)	447
Stresul mutării domiciliului (Viorel Benjamin Mih, Codruța Mih)	461
Adicția de substanțe (Daniela Simache).....	476
Pregătirea psihologică pentru dezastre (Ștefan Boncu)	491
Adolescente însărcinate și parentalitate (Mona Vintilă)	502
Autorănirea nonsuicidară (Melania Moldovan, Maria Ștefania Ionel, Laura Visu-Petra).....	518
Conflictul și criza în cadrul sistemului familial (Daniela Roman).....	533
Identificarea precoce a psihozei (Oana Cobeanu, Ramona Moldovan, Cătălina Crișan, Elena Predescu).....	551

Tulburările de spectru autist în practica consilierului școlar (Florina Rad, Mihaela Stancu, Iuliana Dobrescu).....	562
Intervenții pentru elevii cu ADHD (Irina Crumpei-Tanasă)	573
Violența în școală (Mihaela Boza)	583

Partea a V-a

Intervenții pentru dezvoltarea personală a elevilor

Criza de identitate și facilitarea dezvoltării personale (Florinda Golu).....	599
Dezvoltarea emoțională a elevilor și managementul emoțiilor (Georgiana Susa-Erdogan, Ionuț-Sergiu Mone, Oana Benga).....	615
Educația sexuală în școală (Cristina Neamțu)	629
Consilierea elevilor talentați (Carmen Mihaela Crețu, Aurora Adina Colomeischi).....	640
Programul de intervenție pentru dezvoltarea socioemoțională a preșcolarilor (Simona Trip, Carmen Hortensia Bora)	652
Dezvoltarea competenței socioemoționale la elevi și adolescenți (Aurelia Bulgac, Adrian Luca)	664
Managementul stresului la elevi. Un program pentru diriginți de promovare a sănătății mintale (Raluca Anton, Adela Moldovan).....	679
Managementul furiei (Ovidiu Gavrilovici, Cătălin Dîrțu, Aliona Dronic)	688

Eficacitatea PEC se fundamentează pe respectarea unor principii de bază ale intervențiilor comportamentale eficiente, precum expectanțe pozitive clare, întăriri pozitive frecvente, interacțiuni pozitive cu adulții, încurajarea autogestionării, dezvoltarea abilităților sociale, consecințe contingente și dezvoltarea colaborării școală-familie (Crone, Howken, Horner, 2010).

PEC se remarcă în special ca o intervenție proactivă de prevenție destinată elevilor cu risc crescut, care manifestă deja unele premise pentru tulburări cronice de comportament. *Prin intermediul PEC, școala devine un actor activ în identificarea și prevenirea problemelor comportamentale ale elevilor, preîntâmpinând dezvoltarea crizelor și a tulburărilor severe.*

3.1. Caracteristici, procese și elemente de bază ale PEC

3.1.1. Caracteristici definatorii PEC

PEC prezintă câteva trăsături-cheie definatorii prin care se afirmă ca o intervenție comportamentală, eficientă și durabilă. Caracteristicile definatorii, așa cum sunt ele prezentate de autorii programului (Crone, Howken, Horner, 2010, p. 14), sunt ilustrate în caseta 1.

1. PEC este un sistem eficient și facil, capabil să ofere simultan sprijin comportamental pozitiv unui grup de mărime medie format din elevi cu risc crescut (10-30 de elevi).
2. PEC este disponibil în permanență în cadrul școlii, astfel încât un elev care este identificat ca având nevoie de suport poate obține acces la PEC în 3-5 zile.
3. Nucleul central PEC implică un ciclu zilnic de check-in (verificare la sosire) și check-out (verificare la plecare) în colaborare cu un adult din școală respectat de elev.
4. PEC crește probabilitatea ca fiecare oră să înceapă cu o interacțiune pozitivă cu profesorul.
5. PEC mărește frecvența feedbackului contingent de la profesor sau învățător.
6. PEC solicită un efort foarte redus din partea profesorilor. Produce schimbări pozitive semnificative în comportamentul elevilor, cu o solicitare minimă a profesorilor.
7. PEC face legătura între sprijinul comportamental și sprijinul academic.
8. PEC este implementat sau sprijinit de toți profesorii, personalul și conducerea școlii.
9. Elevii aleg să participe și să coopereze benevol în sistemul PEC și nu le este impus.
10. PEC implică monitorizarea continuă a comportamentului elevilor și utilizarea activă a datelor pe parcursul intervenției pentru luarea deciziilor.

Caseta 1. Caracteristici definatorii PEC (Crone, Howken, Horner, 2010, p. 14)

3.1.2. Elemente-cheie ale PEC

Componentele și secvențele de lucru ale intervenției PEC pot fi sumarizate într-o schemă generală a elementelor-cheie ale programului.

Resursele umane implicate în implementarea programului sunt coordonatorul principal (de exemplu, consilierul) și, în funcție de posibilitățile școlii, o echipă de

suport. Derularea eficientă a PEC presupune ca toți profesorii să fie implicați și să colaboreze la implementarea PEC.

Selectarea beneficiarilor se realizează de regulă prin trei modalități : analiza factorilor de risc prezenți ; screening la nivelul școlii pentru probleme de comportament ; trimiteri directe din partea profesorilor, diriginților sau părinților. Pentru includerea în PEC, consilierul sau coordonatorul încheie un contract cu elevul și cu familia acestuia, stabilind de comun acord planul de lucru.

Implementarea PEC urmează un *proces standard* după o structură predeterminată, similară pentru toți elevii, ce include un *ciclu zilnic* și unul *săptămânal*. *Activitățile zilnice* pe care le parcurge fiecare elev din PEC presupun următoarele :

- „– La începutul fiecărei zile elevul face «check-in», fiind verificat la sosire de consilier, care îi oferă un formular standard denumit *Raport de progres zilnic*
- La începutul fiecărei ore elevul oferă profesorului *Raportul de progres zilnic*, iar la finalul orei elevul primește feedback privind comportamentele pozitive evaluate în Raport
- După terminarea orelor elevul face «check-out» și returnează Raportul completat, discutând cu consilierul despre performanța obținută, și păstrează un exemplar pentru părinți
- Părinții citesc și semnează Raportul, apreciază performanța copilului, iar a doua zi elevul prezintă consilierului formularul semnat de părinți” (Crone, Howken, Horner, 2010, p. 15)

Activități săptămânale: consilierul sau echipa PEC centralizează rezultatele și analizează progresul elevilor și decide, după caz, continuarea, ajustarea sau finalizarea intervenției.

PEC este conceput astfel încât să adreseze în mod adecvat o serie de manifestări problematice moderate ale elevilor, dar care pot ușor degenera, reprezentând astfel un risc important pentru dezvoltarea unor tulburări de comportament severe sau cronice. Elevii vizați de PEC întâmpină constant dificultăți moderate la școală, care, deși pot părea obișnuite, au un impact negativ asupra rezultatelor școlare și a comportamentelor sociale adecvate. Comportamentele lor sunt disruptive și se manifestă mai ales în timpul orelor de clasă, având un impact negativ direct asupra învățării. Problemele comportamentale izolate, circumscrise unui anumit context specific sau cauzate în mod direct de factori de mediu nocivi, nu constituie ținte ale PEC. De asemenea, comportamentele agresive, violente sau infracționale nu intră în categoria abaterilor vizate de PEC, deoarece acesta nu poate aduce beneficii semnificative pentru stoparea acestor comportamente (Tabelul 1, Crone, Howken, Horner, 2010). Deoarece nucleul intervenției PEC îl constituie interacțiunile frecvente între elevi și profesori și monitorizare constantă din partea adulților, PEC este destinat în special copiilor cu comportamente inadecvate motivate de atragerea atenției adulților. Autorii programului avertizează asupra faptului că PEC nu este recomandat elevilor care percep atenția adulților ca aversivă, fiind chiar contraindicat, deoarece riscă să le accentueze comportamentul în loc să îl amelioreze (Crone, Howken, Horner, 2010).

Tabelul 1. „Candidați potriviți și nepotriviți pentru PEC”
(Crone, Howken, Horner, 2010, p. 18)

Candidați adecvați pentru includere în PEC	Candidați inadecvați pentru includere în PEC
<p>Manifestă comportamente problematice pe tot parcursul zilei în contexte multiple.</p> <p>Se angajează în comportamente demonstrative: distrag atenția, vorbesc în oră, sfidează.</p> <p>Comportamentul problematic nu este motivat de evitarea sarcinilor școlare dificile. Conform rezultatelor, materia școlară este la nivelul elevului.</p> <p>Comportamentul problematic este menținut de atenția adulților, ceea ce reprezintă o întărire pentru elev.</p>	<p>Manifestă comportamente problematice doar la o singură oră sau în contexte informale (de exemplu, curtea școlii).</p> <p>Se angajează în comportamente severe sau violente, noncompliance extremă, agresivitate fizică, răniri.</p> <p>Comportamentul problematic vizează evitarea sarcinilor școlare dificile. Rezultatele arată că materia școlară este peste nivelul elevului.</p> <p>Comportamentul problematic este menținut prin evitarea sarcinilor școlare, iar atenția adulților nu reprezintă o întărire pentru elev.</p>

3.2. Etape, sarcini și metode de lucru specifice PEC

3.2.1. Identificarea participanților pentru PEC

Depistarea elevilor cu probleme de comportament din categoria celor ce pot fi adresate prin intermediul PEC se poate realiza de regulă prin câteva metode prin care candidații vor fi identificați și ulterior selectați în funcție de criteriile de includere adoptate de echipa de coordonare. Cele trei metode standard recomandate de autori sunt examinarea informațiilor disponibile despre probleme de comportament în rândul elevilor, screening la nivelul școlii pentru probleme de comportament, trimiteri și sesizări din partea profesorilor sau părinților, care sunt familiarizați cu privire la modul de desfășurare și beneficiile PEC (Crone, Howken, Horner, 2010).

3.2.2. Analiza datelor existente despre comportamente problematice ale elevilor

Acestea pot evidenția situații de risc crescut pentru tulburări de comportament relevate din studierea documentelor și a datelor legate de absențe, sancțiuni sau sesizări ce ar indica necesitatea includerii în PEC. Printr-un sistem de înregistrare și monitorizare sistematică a sesizărilor și sancțiunilor pentru probleme de comportament la nivelul școlii, pot fi identificați elevii cu risc folosind drept criteriu numărul de sesizări primite de elev, prag flexibil de la o școală la alta, în funcție de specificul colectivului de elevi.

3.2.3. Recomandarea profesorilor sau părinților

Este necesar ca toți profesorii să fie familiarizați cu posibilitatea și modalitatea de a face trimiteri și recomandări pentru PEC pe baza unor informații documentate care pot arăta că elevul prezintă în mod repetat comportamente inadecvate. Trimiterile către PEC se pot iniția printr-un formular standard de sesizare, stabilit la nivelul școlii, ce ar trebui să

includă cel puțin *datele elevului, descrierea problemei, consecințe, măsurile aplicate anterior și posibile explicații*. La recomandarea profesorului, echipa PEC analizează informațiile primite, dar și alte date existente (sesizările disciplinare, absențe, performanța școlară), pentru a stabili dacă elevul ar putea beneficia în mod adecvat de sprijinul PEC. Solicitățile pot veni și din partea părinților.

3.2.4. Screening sistematic la nivelul școlii pentru probleme de comportament

De regulă, elevii „turbulenți” cu probleme evidente de comportament pot fi relativ ușor identificați, însă nu toți elevii care ar putea beneficia de sprijinul PEC sunt la fel de vizibili. De exemplu, elevii cu probleme de internalizare (de exemplu, depresie, anxietate, izolare) ar putea trece neobservați, deoarece nu produc perturbări la nivelul clasei și nu atrag în mod deosebit atenția pentru a putea fi ușor remarcați de profesori. Pentru identificarea elevilor cu risc crescut de tulburări de internalizare, înainte ca aceste probleme de comportament să se agraveze și să necesite intervenție individualizată, se impune utilizarea unor metode eficiente de screening la nivelul școlii (Crone, Howken, Horner, 2010). Pot fi utilizate în acest scop diferite instrumente, ca Sistemul de Screening Sistematic pentru Tulburări de Comportament (SSBD; Walker, Severson, 1992), ce presupune o evaluare în trei etape la nivel de școală, pentru identificarea elevilor cu risc crescut atât pentru tulburări de internalizare, cât și tulburări de externalizare.

3.3. Proceduri preliminare pentru inițierea intervenției

3.3.1. Analiza comportamentelor problematice și decizia de includere în PEC

Informațiile despre problemele de comportament care plasează elevul în situație de risc pentru tulburări de comportament vor fi revizuite și vor motiva decizia de includere în PEC. Criteriile pot fi numărul absențelor, frecvența sancțiunilor și sesizărilor disciplinare din partea profesorilor, tipul și severitatea problemelor de comportament recurente (de exemplu, întârziere la ore, limbaj inadecvat, sfidarea profesorilor, comportamente disruptive, vorbit în oră, conflicte cu colegii, noncompliance la sarcini școlare, dezorganizare, nu-și fac temele, vin nepregătiți etc.).

3.3.2. Evaluarea inițială de către profesor

După selectarea elevilor pentru PEC, un pas premergător necesar în stabilirea obiectivelor individuale și monitorizarea progresului este evaluarea inițială a elevului, timp de 3-5 zile, pentru identificarea nivelului său de bază. Estimarea nivelului inițial de îndeplinire a obiectivelor comportamentale așteptate se va realiza pe baza *Raportului de progres zilnic*, care va fi utilizat și ulterior pe tot parcursul implementării intervenției, fiind principalul instrument de lucru în PEC (Crone, Howken, Horner, 2010). Formularul solicită acordarea unui punctaj de la 0 la 2 pentru atingerea a 3-5 obiective comportamentale pe parcursul fiecărei ore de clasă (Figura 3).

3.3.3. Acordul parental și întâlnirea inițială cu elevul și familia

Înainte de demararea PEC se obține acordul parental, după explicarea prealabilă a scopului și sarcinilor PEC atât părinților, cât și elevului, care se angajează benevol să coopereze și să participe activ. Pentru a motiva familia și a elimina teama de etichetare, se subliniază faptul că *PEC este o intervenție de suport pozitiv, și nu o pedeapsă*, cât și prezența recompenselor. La întâlnirea inițială, coordonatorul oferă elevului și părinților explicații în detaliu despre intervenție, comunicând rezultatele obținute la evaluarea inițială și procentul la care elevul a atins expectanțele comportamentale în timpul orelor. Elevul și familia sunt instruiți asupra etapelor și sarcinilor de lucru și fiecare își asumă benevol responsabilitățile proprii în cadrul PEC, primind detaliile și clarificările necesare asupra modului concret în care se vor desfășura activitățile zilnice, cât și colaborarea directă cu profesorii pentru completarea Raportului de progres zilnic. Se stabilește de comun acord obiectivul punctajului zilnic ce va trebui obținut de elev, estimat de regulă la 80% din punctajul zilnic maxim. Este important ca obiectivul fixat să fie realist și realizabil în raport cu nivelul inițial, pentru a favoriza succesul încă de la început și a menține astfel implicarea și interesul elevului pe parcursul intervenției (Crone, Howken, Horner, 2010).

3.4. Sarcini zilnice în cadrul PEC

Ciclul activităților zilnice este conceput astfel încât să favorizeze interacțiunea pozitivă a elevului cu un adult receptiv, atât la începutul, cât și la sfârșitul orelor, și să furnizeze elevului îndrumare și feedback comportamental pe parcursul zilei. La sosire elevul este întâmpinat la „check-in” de coordonator, care îl orientează către respectarea așteptărilor școlare și îi oferă raportul de progres zilnic pe care elevul îl va înmâna profesorului la fiecare oră pentru evaluarea comportamentului. La plecare elevul va merge la „check-out”, unde prezintă consilierului raportul de progres completat de profesori, fiind recompensat pentru succes, și ia acasă un exemplar pentru părinți, asigurându-se în acest mod implicarea părinților și o colaborare constantă școală-familie. *PEC este livrat sub forma unui suport pozitiv bazat pe recompense și elevii participă cu plăcere.*

3.4.1. Check-in – Verificarea la sosire

În fiecare dimineață, elevii PEC sosesc cu 15-20 de minute înainte de începerea orelor și se prezintă la check-in în biroul consilierului, unde sunt întâmpinați de coordonatorul PEC, care le urează bun venit și îi felicită pentru prezența la timp. Fiecare elev primește Raportul de Progres Zilnic în două exemplare, unul pentru școală și unul pentru părinți, și citește așteptările și obiectivele comportamentale. Coordonatorul verifică apoi rechizitele elevilor și suplimentează eventuale lipsuri, iar în cele din urmă îi încurajează să aibă o zi bună, să respecte regulile precizate în formular și le poate oferi diferite recompense pentru comportamentul adecvat.

3.4.2. Raportul de Progres Zilnic

Pe parcursul zilei, la începutul fiecărei ore de clasă elevul oferă Raportul de Progres Zilnic profesorului care va evalua comportamentul elevului. Raportul de Progres Zilnic este un formular foarte scurt, similar pentru toți elevii PEC, în funcție de ciclul de studii. Acesta conține o listă de 3-5 comportamente așteptate și presupune acordarea unui punctaj pentru măsura în care obiectivele sunt atinse la fiecare oră și permite scurte comentarii pozitive despre reușita și progresul elevului (Figura 3, Crone, Howken, Horner, 2010, p. 29). Contactul inițial oferă prilejul interacțiunii pozitive între elev și profesor, care să pregătească elevul pentru oră și să-l orienteze spre succes, reamintindu-i comportamentele așteptate. La sfârșitul orei, profesorul cotează îndeplinirea obiectivelor comportamentale, cu 2 = Da, 1 = Așa și așa sau 0 = Nu, fiind util să argumenteze rezultatul și să laude sau să recompenseze elevul dacă și-a atins obiectivele. Elevii sunt astfel stimulați constant, primesc feedback contingent și întărire pozitivă pentru comportamentul adecvat demonstrat pe parcursul orelor (Crone, Howken, Horner, 2010).

Raport de progres zilnic															
Nume elev _____						Data _____									
Profesori: <i>Indicați Da (2), Așa și așa (1) sau Nu (0) referitor la reușita elevului pentru următoarele obiective</i>															
Obiective	Ora 1			Ora 2			Ora 3			Ora 4			Ora 5		
Ridică mâna pentru a răspunde	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0
Vorbește respectuos	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0
Stai liniștit în bancă	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0
Urmează instrucțiunile	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0
Fii atent – fii pregătit	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0	2	1	0
Punctaj TOTAL															
PROFESOR															
Obiectivul zilnic: <u>40 / 50 puncte</u>				Punctajul zilnic: _____				Semnătura elevului _____							
Comentariile profesorului: <i>Precizați succint comportamente sau reușite care ilustrează succesul elevului</i>															
Ora 1 _____															
Ora 5 _____															
Semnătura părintelui _____				Comentariile părintelui _____											

Figura 1. Raport de progres zilnic – exemplu
(Crone, Howken, Horner, 2010, p. 29)